
MŰHELY

Dr. Korhecz Tamás

AZ ÁLLAMI SZERVEK TÖRVÉNYTELEN VAGY SZABÁLYTALAN CSELEKMÉNYÉVEL OKOZOTT KÁRÉRT FENNÁLLÓ KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG (KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÜNTETŐJOGI ELJÁRÁSRA ÉS AZ ÚTLEVÉL ELVÉTELÉRE)

A polgárok és jogi személyek által a társadalmi-politikai közösségek szerveinek és azok dolgozóinak szabálytalan és törvénytelen munkájával okozott kár megtérítése iránt indított kártérítési perek számának állandó növekedése a társadalmi viszonyok demokratizálódásának egyik bizonyítéka. E jogintézmény összehasonlító jogi elemzése igazolja az államigazgatási szervek és azok alkalmazottai által okozott kártérítési felelősség fennállását mint az általános kártérítési felelősség különös alakzatát.¹ Az állam kártérítési felelősségének történeti áttekintése igazolja a károkozó tisztviselő elsődleges és kizárólagos kártérítési felelősségének (pl. 1946-ig az Egyesült Államokban, 1947-ig Nagy-Britanniában) helyettesítését az állam elsődleges vagy egyetemleges kártérítési felelősségével.²

Hazai jogrendszerünk szintén a tisztviselő kártérítési felelősségét állapította meg, az egyes esetekben fennálló állami kezességgel,³ amely felelősséget az állam elsődleges és közvetlen kártérítési felelőssége váltotta fel a polgároknak és a jogi személyeknek okozott kárért.⁴

A felelősség hatályos jogszabályozása

Hazai hatályos jogrendszerünkben e jogintézményre vonatkozó jogszabályokat a szövetségi, köztársasági és tartományi alkotmányok tartalmazzák. A JSZSZK alkotmányának 199. szakasza (A JSZSZK 9/74 sz. Hivatalos lapja) azonos a köztársaságok és tartományok alkotmányainak rendelkezéseivel:⁵ „*A károsult jogosult az állami szerv vagy közérdekű szervezet tevékenységi körében eljáró személy vagy szerv törvénytelen vagy szabálytalan cselekményével okozott kár megtérítésére.*

A kárt az a társadalmi-politikai közösség, illetve szervezet köteles megtéríteni, amely tevékenységét folytatja. A károsult a törvénnyel összhangban a kárt közvetlenül a károkozó személytől is követelheti.”

A károsult a kárt mind a társadalmi-politikai közösségtől mint közvetlen károkozótól behajthatja, ha ez utóbbi lehetőséget a törvény ki nem zárja.

Az alkotmányos rendelkezéseket számos szövetségi, köztársasági és tartományi törvény részletezi. Az államigazgatás alapjairól, a szövetségi végrehajtó tanácsról és a szövetségi közigazgatási szervekről szóló törvény⁶ 122. és 172. szakaszainak rendelkezései a bíróságok, ügyészségek, közjogvédnökségek, büntető-nevelő intézetek, szabálysértési eljárásban eljáró szervek, jogsegélyszolgálatok, a társadalmi könyvviteli szolgálatok és a társadalmi-politikai

közösségek feladatainak teljesítése körében eljáró önzagzgatási szervezetek munkaközöségeire, a társadalmi-politikai közösségek szakmai és egyéb szolgálataira és azok végrehajtó szerveire, a JSZSZK, a köztársaságok és tartományok elnökségeire, az alkotmánybíróságokra vonatkozóan kerülnek alkalmazásra. Az idézett törvény 122. szakaszának 2. bek. szerint a károsulttal szemben abban az esetben áll fenn a közigazgatási szerv és tisztségviselő egyetemleges kártérítési felelőssége, ha a kárt szándékos vagy gondatlanságból okozott bűncselekménnyel okozták (a szövetségi titkárok, a végrehajtó tanács tagjai).

Mivel a törvénynek a közigazgatási szervek dolgozóinak kártérítési felelősségére vonatkozó rendelkezése a községi, tartományi és köztársasági közigazgatási szervek dolgozóira is vonatkoznak, egyes tartományi és köztársasági törvények, ismételtlen kisebb eltérésekkel, azonosan szabályozzák a kártérítési felelősség szövetségi törvény által előírt rendelkezéseit. Ilyen értékelési eredményez más szövetségi, köztársasági és tartományi törvények kártérítési felelősségéről szóló rendelkezésének elemzése, nevezetesen a föderáció kártérítési felelőssége, a katonai személy felelőssége a hadsereg keretében és a katonai tevékenységnek körében törvénytelen vagy szabálytalan cselekménnyel okozott kárért, illetve a község, tartomány és köztársaság felelőssége a területvédelmi egységek, katonai személyek által okozott kárért⁷, vagy a bíró vagy ülnök, a bírói hivatás körében törvénytelen és szabálytalan cselekménnyel okozott kárért.⁸

A kötelmi viszonyokról szóló törvény, a kártérítési felelősség eme alakzatát közvetlenül nem szabályozza, de e törvény rendelkezései, a társadalmi-politikai közösség az állami szervek részéről harmadik személyeknek okozott kárért fennálló felelősségére vonatkozó rendelkezések helyettesítő jogszabályokként alkalmazhatók. A KVT 172. szakaszának 1. bekezdése szerint fennáll a jogi személy kártérítési felelőssége a szervei által harmadik személyeknek a tevékenységi körében okozott kárért. A kötelmi viszonyokról szóló törvény helyettesítő (szubszidiáris) alkalmazása a törvény 23. szakasza alapján lehetséges.⁹

A társadalmi-politikai közösség, a személyek és szervek a hivatali tevékenység körében okozott kárért a KVT 170. és 172. szakasza szerint fennálló kártérítési felelősségét a jogelmelet is igazolja. Egyes szerzők szerint e kérdésnek nincs különös jelentősége, mivel a társadalmi-politikai közösség köteles bizonyítani, hogy az alkalmazott (vagy szerv) törvényesen és szabályosan járt el, vagy hogy fennáll a felelősséget kizáró ok a vétkesség nélkül fennálló kártérítési felelősség esetében¹⁰ (objektív kártérítési felelősség). Mások szerint a társadalmi-politikai közösségek felelőssége csak a közigazgatási szervek testületi szerveire korlátozódik.¹¹ Egyes jogelméleti értékelések szerint az egymástól teljesen elkülöníthető, a jogi személy szervei által okozott kárért (a kötelmi viszonyokról szóló törvény 172. szakasza), valamint a társadalmi-politikai közösség, továbbá a közérdekű tevékenységet ellátó szervek dolgozói és szervei által okozott kárért fennálló felelősség (A JSZSZK Alkotmányának 199. szakasza), azonos érvekkel és okokkal indokolható. Az előadott értékelés nem tesz különbséget a jogi személyek egy személyes vagy testületi szervei között.¹²

A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelősségének jogi alapja

A társadalmi-politikai közösségek, az állami szervek alkalmazottai és szervei a tevékenységi körükben okozott kárért fennálló felelőssége — mások által okozott kárért fennálló kártérítési felelősség. A felelősség alapját egyesek a culpa in eligendo, culpa in vigilando, culpa in instruendo és culpa in suspeciendo¹³ (a kiválasztásban, utasításokban és felülvizsgálatban történt mulasztás) miatt fennálló vélelmezett vétkességben látják, mások a vétkes-

ség megdönthetetlen vélelmében — *presumptio iure et de iure*.¹⁴ A teoretikusok közül egyesek szerint a saját alkalmazottakért fennálló objektív felelősségről van szó, mert a felelősség fennáll abban az esetben is, ha az alkalmazottak és dolgozók kiválasztásában, az adott utasításokban és a felügyelet gyakorlása közben¹⁵ részéről nem történt semmilyen mulasztás, de a károkozó cselekményért fennálló felelősség vétkességen alapul.¹⁶

Az objektív felelősség rendszere a károsultnak abban az esetben is lehetőséget biztosít a kár megtérítésére, ha az alkalmazott vagy dolgozó oldalán nem állapítható meg a vétkesség (a dolgozó tévedése, fáradsága vagy túlterheltsége stb. miatt).¹⁷

A felelősség feltételei

Az előadott alkotmányi elvek és törvény alapján megállapíthatók a felelősség megállapításához szükséges alábbi kumulatív feltételek:

- a) A tevékenység körében eljáró alkalmazott vagy szerv törvénytelen vagy szabálytalan cselekménye.
- b) A természetsen vagy jogi személynek okozott kár.
- c) A kár az állami szerv vagy közérdekű szervezet tevékenységének körében jött létre.

A törvénytelen és szabálytalan cselekmény megállapításának mércéi

A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége a hivatali tevékenység körében okozott kárért fennáll mind a törvénytelen, mind a szabálytalan cselekménnyel okozott kár esetén — *omnes definitiones sunt periculosae* —, és ezért nehéz feladat a törvénytelen, különösen a szabálytalan cselekmény definícióját meghatározni, különös tekintettel arra, hogy a törvény a törvénytelen és szabálytalan cselekményt nem határozza meg.

A *törvénytelen cselekmény* fogalmának meghatározásánál a bírói gyakorlat és a szerzők többsége szerint a törvénytelen cselekmény törvényt vagy más jogszabályt sértő magatartással vagy a törvény, egyéb jogszabály és általános aktus alkalmazásának elmulasztásával vagy megtagadásával történik.¹⁸ E kritériumot a KVT 10. szakaszba foglalt jóhiszeműség- és tisztesség elve egészíti ki, amely szerint törvénytelennek minősül a jogi elveket, szokásokat és a szocialista erkölcsöt sértő magatartás.¹⁹ A törvényellenes cselekménnyel okozott kárért fennálló felelősség megállapítása nem jelent különösebb gondot a törvény vagy törvénytől alacsonyabb rangú jogszabály közvetlen megsértése esetén. A törvényes határidő lejártá után meghozott határozat²⁰ esetében került megállapításra a jugoszláv állam kártérítési felelőssége azért a kárért, amely a munkaszervezet behozatali kérelmének a törvényes határidőn túl történő elbírálása miatt jött létre, az eljáró közigazgatási szerv mulasztása miatt.²¹ Fennáll a társadalmi-politikai közösség — a község — felelőssége, ha a lakóház a határozat jogerőre emelkedése előtt került lebontásra.²² Ha a kereskedelmi felügyelő jogszabálysértő magatartása miatt a lefoglalt áru megromlott, fennáll a község mint társadalmi-politikai közösség felelőssége az okozott kárért.²³ Megállapítható a község kártérítési felelőssége, ha az illetékes felügyelőség elmulasztotta megvizsgálni az áramütést okozó vezetékét.²⁴ A szabálysértési eljárásban jogtalanul bevont vezetői engedély miatt létrejött kárért fennáll a község kártérítési felelőssége.²⁵ A hatályos bírói gyakorlat nem egységes a társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelősségének megállapítására vonatkozóan, az

eljáró bíróságok téves jogszabály-alkalmazása miatt. Egyes bírói határozatok szerint a társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége fennáll, ha az eljáró bíró az életfogytiglani eltartási szerződés hitelesítése során a szerződő felekkel nem ismertette a szerződésben vállalt kötelezettségek tartalmát,²⁶ és abban az esetben is, ha az eltartási szerződést bíró helyett a bíróság hivatalnokja (alkalmazottja) hitelesítette.²⁷

A bírósági állásfoglalások többsége szerint nem állapítható meg a társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelőssége a bíróság törvénytelen cselekménye alapján, ha a kárt a jogszabályok téves alkalmazása vagy értelmezése okozta.²⁸

A társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelősségének megállapítása a tevékenységi körében eljáró *szerv szabálytalan cselekményével* okozott kárért még összetettebb feladat. A szabálytalan cselekmény, a törvénytelen cselekményhez hasonlóan, lehet az alkalmazott vagy szerv tevékenységének körében jelentkező tevőleges vagy nemleges cselekmény. A jogszabályok alkalmazásakor foganatosított cselekmény még nem feltétlenül szabályos. Szabályellenes cselekmény alapján fennálló kártérítési felelősség megállapítása nem a tevékenység körében eljáró alkalmazott iskolai vagy más szakmai képzettségének, munkatapasztalatának, munkaképességének vagy pszichikai állapotának vizsgálatával és mérlegelésével történik, hanem az állami szervek tevékenységi körében foganatosított szabálytalan cselekmény az adott helyzetben és az adott körülmények között az eljáró szervtől elvárható magatartás megsértésének eredménye, tekintettel a jogszabályok által a szervek előtti eljárás szabályainak következetes és kötelező alkalmazásának követelménye.²⁹ A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelősségének megállapítása a szabálytalan cselekmény alapján a kötelmi viszonyokról szóló törvény 16. szakaszában foglalt az általános károkozási tilalom elvének alkalmazásával történik (neminem ledaere). A szabálytalan cselekmény megállapításával, a kötelmi viszonyokról szóló törvény helyettesítő alkalmazása alapján, szükséges a kötelmi viszonyok általános elveit is alkalmazni, nevezetesen mind a jogalanyokra, mind az állami szervekre is kötelező megkülönböztető figyelmet, és a tevékenységi körükben eljáró alkalmazottakra a külön jogszabály által előírt kötelező figyelmes magatartásra vonatkozó mércéket,³⁰ a közigazgatási és bírósági eljárás elveit a szakmai követelményeknek megfelelően (a KVT 18. szakasza). A bíróság köteles az eljáró szerv vagy az alkalmazottaknak cselekményét, a kárcset valamennyi körülményét gondosan, körültekintően és részletesen mérlegelni a társadalmi-politikai közösség kártérítési felelősségének megállapításakor. A fejlett társadalmi rendszerekben az állami szervek diszfunkcionális tevékenysége által okozott kárért fennáll az állam vagy más társadalmi-politikai közösség felelőssége, ha a kár nem volt elhárítható. Megállapításra került a község kártérítési felelőssége az eljáró szerv szabálytalan cselekménye miatt, mivel a ház lebontását elrendelő végzés végrehajtása az építészeti szakmának az épület lebontására vonatkozó szabályai megsértésével történt és e mulasztás miatt az épület részei, ablakok, ajtók, cserepek megsemmisültek.³¹ A vámhivatal a lefoglalt gépkocsi megőrzése érdekében nem tett szükséges óvintézkedéseket, s ezért fennáll a jugoszláv állam kártérítési felelőssége a gépkocsin e mulasztás miatt létrejött kárért.³²

A BÜNTETŐJOGI ELJÁRÁSSAL ÉS AZ ÚTLEVÉL ELVÉTELVÉVEL OKOZOTT KÁRÉRT FENNÁLLÓ FELELŐSSÉG VÁLTOZATAI

A társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelősségének említett esetei mellett megkülönböztetett figyelmet érdemel a büntetőjogi eljárással és az útlevél elvétellel okozott

kárért fennálló felelősség kérdése. Ugyanis a társadalmi-politikai közösség kártérítési felelősségének e fajtája sokszor jelentkezik a bírói gyakorlatban.

A büntetőjogi eljárásban jogtalanul előzetes letartóztatásba belyezett vagy elítélt személynek okozott kárért fennálló kártérítési felelősség

A jogtalanul előzetes letartóztatásba helyezett és jogtalanul elítélt személynek okozott kár megtérítése külön alkotmányjogi és jogi szabályozás tárgya.³³ A jogelmélet egyes képviselői szerint e kártérítési felelősség nem sorolható az állami szervek szabálytalan vagy törvénytelen cselekményével okozott kárért fennálló kártérítési felelősség körébe.³⁴ A jogtalan letartóztatás és büntetőjogi ítélet rendszerint az eljáró állami szerv szabálytalan vagy törvénytelen cselekményének eredménye és a kártérítési felelősségnél is fennál a társadalmi-politikai közösség objektív kártérítési felelőssége az okozott kárért.³⁵ A károsult e kártérítési felelősség esetében is a költelmi viszonyokról szóló törvény helyettesítő alkalmazása (a törvény 23. szakasza) alapján jogosult az anyagi és eszmei kár megtérítésére. Tekintettel a fenti okokra a kártérítési felelősség eme alakzatát nem indokolt elkülöníteni az állami szervek törvénytelen vagy szabálytalan cselekményével okozott kárért fennálló kártérítési felelősségétől.

A büntetőjogi eljárásról szóló törvény 541. szakasza szerint a jogtalanul elítélt személy kártérítésre jogosult, ha jogerős ítélettel elítélték, vagy ellene biztonsági intézkedést, nevelő intézkedést hoztak, megállapították bűnösségét, de felmentették a büntetés alól, és ezt követően a büntetőjogi eljárást a rendkívüli perorvoslat elbírálása során megszüntették vagy a felújított eljárásban ítélettel felmentették a vád alól. Az elítélt nem jogosult kártérítésre, ha a kárt hamis beismerő vallomással vagy egyéb szándékos cselekménnyel okozta, kivéve, ha a beismerő vallomást kikényszerítették. A kártérítési igény alaptalan, ha az eljárást a magánvádló és a terhelt között létrejött megállapodás alapján szüntették meg, ha a felújított eljárásban a vádat a bíróság hatáskörének hiánya miatt utasította el és ha a terhelt ellen a felújított eljárást az elítélt halála vagy beszámíthatóságának hiánya miatt szüntették meg A büntetőjogi eljárásról szóló törvény 143. szakasza alapján.

A büntetőjogi eljárásról szóló törvény 545. szakasza szerint jogtalan szabadságvesztésnek minősül: 1) a büntetőjogi eljárás végleges eredményétől függően történt jogtalan előzetes letartóztatás (elmaradt az eljárás elindítása vagy az eljárást megszüntették, vagy az eljárás felmentő ítélettel fejeződött be); 2) az előzetes letartóztatás a kiszabott büntetésnél hosszabb ideig tartott; 3) az előzetes letartóztatást törvényellenesen vagy tévesen rendelték el; 4) minden egyéb téves vagy törvényellenesen elrendelt szabadságvesztés (kivéve az előzetes letartóztatást); 5) a rendkívüli perorvoslat alapján enyhített büntetés időtartamánál hosszabb ideig tartó szabadságvesztés, vagy a szabadságvesztést elrendelő büntetés más büntetésfajtaival történő helyettesítése; 6) a büntető nevelő intézetben téves vagy törvénytelen fogvatartás a BEJ 545. szak. 3. bekezdés szerint fennálló negatív vélelmek fennállása esetén.

Más jogszabályok szerint a szabálysértési és gazdasági vétség elkövetése miatt indított eljárásban meghozott jogellenesen kiszabott büntetés vagy jogtalan szabadságvesztés esetén is kártérítésnek van helye.

A jogtalanul indított büntetőjogi eljárással okozott kár megtérítése

Az időszzerű jugoszláv törvényhozás, bírói gyakorlat és jogelmélet keretében ismételtelen jelentkezik a társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelősségének kérdése a jogtalanul indított és lefolytatott, de felmentő ítélettel vagy vádirat elutasításával befejeződött büntetőjogi eljárással okozott kár miatt. A BET 99. szakasza szerint ilyen esetben a terhelt csak az eljárás költségeinek megtérítésére jogosult. Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a sokszor hosszú évekig tartó és ilyen módon befejeződött büntetőjogi eljárás anyagi és eszmei kár okozója. A felmentő ítélet által biztosított erkölcsi elégtétel ellenére a jogtalanul lefolytatott büntetőjogi eljárással a terhelt becsületét, jó hírét és tekintélyét szűkebb és szélesebb környezetében megsértették, a terheltnek lelki fájdalmat és félelmet (A KVT 155. szak.) és sok esetben anyagi kárt (tényleges kárt és elvesztett jövedelmet) okoztak.

Az anyagi kár legtöbb esetben A büntetőjogi eljárásról szóló törvény 185. szakaszának 2. bek. alapján történő intézkedéssel — az útlevel elvételével — vagy a JSZSZK állampolgárainak úti okmányairól szóló törvény³⁶ 43. szakaszának 1. bek. 1. pontjának alkalmazásával jön létre. Az idézett törvény rendelkezései szerint az útlevel kiadása, az útlevel érvényességének meghosszabítása vagy a vízum kiadása elutasítható, ha a vizsgálatot elrendelték vagy vádat emeltek a kérelmező személy ellen. A jogtalanul lefolytatott büntetőjogi eljárással a terheltnek lelki fájdalmat okoztak, az alkotmány által biztosított általános emberi, családi és személyi jogainak megsértésével (a JSZSZK Alkotmányának 176. szak. 1. bek. és a KVT 200. szak. 1. bek.).

A jogelméletben ismeretes vélemények mellett egyes bírói állásfoglalások³⁷ is kiterjesztik a társadalmi-politikai közösségek kártérítési felelősségét a jogtalanul lefolytatott büntetőjogi eljárással okozott kárért. Az egyik köztársasági legfelsőbb bíróság határozata szerint³⁸ a büntetőjogi eljárás elindításáról a tájékoztatási eszközökben megjelent hír erős és hosszú ideig tartó lelki fájdalom, valamint a tekintély megsértésének okozója. Egy másik legfelsőbb bíróság ítéletének indoklása szerint fennáll az okozati összefüggés a jogtalanul lefolytatott büntetőjogi eljárás, jogtalan szabadságvesztés és a terhelt cselekménye között, aki a tulajdonát képező ingatlanát a forgalmi érték alatt volt kénytelen elidegeníteni a környezetében okozott sérelmek miatt.³⁹

Az útlevel elvételével okozott kárért fennálló felelősség

Az alkotmány által szavatolt mozgásszabadság, szabad munkavállalás és letlepedésre való jog korlátozását eredményezi az útlevel elvétele vagy az útlevel kiadásának vagy érvényessége meghosszabításának elutasítása. Az illetékes állami szerv ilyen cselekményének jogcíme az idézett Az úti okmányokról szóló törvény rendelkezései mellett a közrend és az állambiztonsági érdekek védelme. E törvényhely (Az úti okmányokról szóló törvény 43. szakasza) elrendeli az útlevel elvételét, az útlevel érvényessége meghosszabbításának elutasítását az illetékes bíróság vagy ügyész követelésére az elrendelt vizsgálati eljárás vagy a vizsgálat nélkül készült vádirat alapján (a BET 160. szak. 2. és 6. bek.) vagy 3 hónapnál hosszabb börtönbüntetés kiszabása esetén a büntetés végrehajtásának idejére (az idézett szakasz 1. bek. 2. pontja). Az idézett, Az úti okmányokról szóló törvény 43. szakaszától függetlenül a BET 185. szakaszának 2. bek. alkalmazásával a bíróság az illetékes szerv követelése nélkül ideiglenes intézkedéssel elrendelheti az útlevel elvételét.⁴⁰ Az előadott

esetekben a bíróság, illetve ügyészség köteles az útlevel kiadására illetékes szervet értesíteni az útlevel kiadását, érvényességének meghosszabítását vagy a vízum kiadását akadályozó ok megszűnéséről (az UOT 43. szak. 2. és 4. bek.). A bíróság a terhelt kérelmére engedélyezheti az útlevel illetve vízum kiadását és az útlevel érvényességének meghosszabbítását (Az úti okmányokról szóló törvény 43. szak. 3. bek.).

Az útlevel elvétele, érvényessége meghosszabításának vagy a vízum kiadásának elutasítása az eljáró szerv szabad belátása (diszkréciós joga) alapján (Az úti okmányokról szóló törvény 43. szak. 1. bek. 6. pontja és 5. szakasza) a modern jogrendszerek legtöbbet vitatott jogintézménye, amely nagymértékben veszélyezteti a jogbiztonságot és megnehezíti az illetékes állami szervek szabálytalan tevékenységének megakadályozását. Sok esetben a jogintézmény alkalmazása lehetőséget nyújt az eljáró belügyi és állami biztonsági szerveknek egyes büncselekmények, gazdasági vétségek vagy szabálysértések elkövetőinek bűnöségét igazoló bizonyítékok feltárására büntetőjogi vagy más eljárás elindítása nélkül. Az útlevel elvételevel vagy érvényessége meghosszabításának elutasításával sok esetben anyagi kár jön létre az elmaradt jövedelem, a külföldi munkaviszony megszűnése stb. miatt.

Ha a kárt az állami szerv törvénytelen vagy szabálytalan cselekménye okozta, a társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége nem a jogtalanul folytatott büntetőjogi eljárással,⁴¹ hanem az állami szerv törvénytelen vagy szabálytalan cselekményével okozott kárért a JSZSZK Alkotmányának 199. szak. rendelkezései alapján állapítható meg. A kártérítési felelősség eme alakzatának megállapításánál mutatis mutandis megismételhető mindaz, amit az állami szervek törvénytelen és szabálytalan cselekménye megállapításának mércéiről a tanulmányban előadtunk. A törvényes diszkréciós jog alkalmazásánál azonosak a következtetések. A bírói gyakorlatban ismert állásfoglalások szerint⁴² a diszkréciós jog alkalmazása miatt a társadalmi-politikai közösség nem szabadulhat kártérítési felelőssége alól a külföldön megszűnt munkaviszony miatt létrejött kárért, ha az időközben megszüntetett büntetőjogi eljárást az útlevel elvétele nélkül is lehetséges volt lefolytatni. A bírói gyakorlat ilyen állásfoglalását a közigazgatási eljárásról szóló törvény rendelkezései is indokolják.⁴³

A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelősségét az útlevel elvételevel, érvényességének meghosszabításának vagy a vízum kiadásának elutasításával okozott kárért, a szabad belátás (a diszkréciós jog) alkalmazása alapján, különösen megszigorította a Jugoszláv Alkotmánybíróság határozata, amely megállapította, hogy Az úti okmányokról szóló törvény 43. szak. 5. bek. nincs összhangban az Alkotmánnyal.⁴⁴

ZÁRÓ KÖVETKEZTETÉSEK

A társadalmi-politikai közösség ellen, az állami szerv törvénytelen vagy szabálytalan cselekményével okozott kár megtérítése iránt indított perben az eljáró bíróság a létrejött kár és az állami szerv tevékenysége között fennálló okozati összefüggés mellett a kárcset valamennyi körülményét mérlegelve állapítja meg a törvény vagy törvénynél alacsonyabb rangú jogszabály megsértését vagy az alkotmányos renddel ellentétes eljárást.

Az eljáró bíróság a társadalmi-politikai közösség, az állami szerv szabálytalan cselekményével okozott kárért fennálló kártérítési felelősséget az állami szerv cselekményének alapos és körültekintő mérlegelésével, a professzionális tevékenység ellátásában megkövetelt hatványozott figyelem megállapításához szükséges szigorított mércék alkalmazásával, a szervek

eljárására vonatkozó általános elvek alkalmazásával, valamint a kötelmi viszonyokról szóló törvény 16. szakaszába foglalt általános károkozás tilalmára vonatkozó alapelv és a törvény 18. szakaszába foglalt, a kötelezettségek jóhiszemű és lelkiismeretes teljesítésére vonatkozó általános elvek alkalmazásával állapítja meg.

A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége abban az esetben is megállapítható, ha a kár az állami szerv jogtalan vagy törvénytelen jogerős határozatával jött létre, függetlenül a fellebbezésre való jogtól.

A társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége fennáll, ha a kárt az eljáró szerv (közigazgatási szerv, bíróság, alkotmánybíróság) a törvényes határidő lejártá után meghozott határozatával okozta.

A terhelt az eljárási költségek megtérítése mellett (a büntetőjogi eljárásról szóló törvény 99. szak.) jogosult a jogtalanul folytatott büntetőjogi eljárással okozott anyagi és eszmei kár megtérítésére. A jogtalanul lefolytatott büntetőjogi eljárással okozott kárt a társadalmi-politikai közösség köteles megfizetni.

Fennáll a társadalmi-politikai közösség kártérítési felelőssége az állami szerv szabálytalan cselekménye miatt, ha az ütlevel elvétele, meghosszabításának elutasítása, a szabad belátás (diszkréciós jog) alapján történt az úti okmányokról szóló törvény 43. szak. 5. bek.), de ha a bíróság az eset valamennyi körülményének mérlegelése után (az eljárás időtartama, amelyben a jogintézményt alkalmazták, egy másik eredményes intézkedés lehetséges alkalmazása az ütlevel elvétele nélkül, az elindított eljárás eredménye, vajon a személynek, akitől az ütlevelet elvették, megállapították-e a bűnösségét büntetőjogi, szabálysértési vagy más eljárásban) megállapítja, hogy a jogintézmény alkalmazásának nem volt helye és az eljáró szerv cselekménye szabálytalannak minősíthető.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd az 1911-es svájci, Kötelmi viszonyokról szóló törvény 55. és 61. szak., A Magyar Köztársaság 1977-es Polgári törvénykönyvének 349. szak., Az 1962-es Szovjet polgárjogi törvényhozás alapjairól szóló törvény 88. és 89. szak.
- ² Federal Tort Claims Act, 1946; Crown Proceeding Act, 1947; továbbá Slavoljub Popović, Slavka Milodanović: *Upravno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1985., str. 551—553; R. Cijan: *Odgovornost javnih službenika za štetu*, Pravni život, 1964. 2., 13.; S. Cigoj: *Građanska odgovornost*, Enciklopedija imovinskog prava, Beograd, 1978., 439. lap.
- ³ Az 1946-os Alkotmány 41. szak., Az 1946-os, Állami hivatalnokokról szóló törvény 40. szakasza.
- ⁴ Az 1953-as Alkotmánytörvény, az 1957-es, Közhivatalnokokról szóló törvény 122. szak., az 1963-as alkotmány 69. szak., Szerbia SZK Alkotmányának 78. szakasza
- ⁵ Bosznia és Hercegovina SZK Alkotmányának 210. szak., Crna Gora SZK Alkotmányának 226. szak., A Horvát SZK Alkotmányának 273. szak., Szlovénia Alkotmányának 248. szak., A Szerb SZK Alkotmányának 222. szak. és a Szerb Köztársaság új Alkotmányának 25. szak. Vajdaság SZAT Alkotmányának 222. szak. és Kosovo SZAT Alkotmánya 215. szak.
- ⁶ A JSZSZK 23/78, 21/82, 18/85, 37/88, 18/89, 40/89, 72/89 Hivatalos lapja.
- ⁷ A Katonai (fegyveres) szolgálatról szóló törvény (A JSZSZK 7/85, 20/89, 40/89 sz. Hivatalos lapja).
- ⁸ A Szövetségi Bíróságról szóló törvény 17. szak. (A JSZSZK 21/74, 20/89, 40/89 sz. Hivatalos lapja), Az általános hatáskörű bíróságokról szóló törvény 76. szak. (A Szerb SZK 45/89, 57/89 sz. Közlönye).
- ⁹ A KVT 23. szak.: „E törvény rendelkezései kerülnek alkalmazásra abban az esetben, ha a kötelmi viszonyokat más szövetségi törvény nem szabályozza.”

- ¹⁰ Ivica Crnić: *Odgovornost države za štetu zbog ljudskih prava s posebnim osvrtom na sudsku praksu*, Naša zakonitost 11—12/89 str. 1318.
- ¹¹ Tomislav Doković: *Odgovornost društveno-političke zajednice za štetu zbog nezakonitog rada njenih organa*, Sudska praksa 3/88.
- ¹² Lásd Živimir Đorđević, Vladan S. Stanković: *Obligaciono pravo* (Opšti deo), Naučna knjiga, Beograd 1987, str. 416—418. Jakov Radišić: *Obligaciono pravo* (Opšti deo), NOLIT Beograd 1979, str. 204—205.
- ¹³ Lásd Ivica Crnić: *Odgovornost društveno-političke zajednice i organizacije koja obavlja poslove od javnog (općeg) interesa*. Zbornik radova Saveza društava pravniká Hrvatske — Odgovornost za štetu, Zagreb, 1987, str. 1091.; Tomislav Doković: *Odgovornost DPZ za štetu zbog nezakonitog rada njenih organa*, Pravni život Beograd 1/89 tem. br. str. 204.
- ¹⁴ Boris Vizncr: *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, Zagreb, 1978, II. knjiga, str. 729 i 730.
- ¹⁵ Đorđević, Stanković: *Obligaciono pravo*, ibidem str. 417.
- ¹⁶ Cigoj: *Građanska odgovornost*, ibidem str. 439; Cigoj: *Građanska odgovornost za štetu* (Osnovi odgovornosti i naknada štete), Zbornik radova sa savetovanja po Zakonu o obveznim (obligacionim) odnosima Saveza društava pravniká, Zagreb 1978, str. 56—67); Lj. Milošević: *Odgovornost za štetu prouzrokovanu radnjom drugog*, Pravni život, Beograd, 1/84, Vedrić—Klarić, *Osnovi imovinskog prava*, Zagreb 1987, str. 42, 426.
- ¹⁷ Slavoljub Popović, Slavka Milodanović: *Upravno pravo*, ibidem str. 560.
- ¹⁸ A Horvát SZK Legfelsőbb Bíróságának 1986. október 11-én meghozott Rev. 639/86 sz. határozata, Odgovornost za štetu, ibidem 1092 o.
- ¹⁹ Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának 1985. augusztus 28-án meghozott Rev. 253/85 sz. határozata, Bilten Vrhovnog suda Vojvodine 1/86, Lásd Doković, Odgovornost . . . ibidem.
- ²⁰ A közigazgatásról szóló törvény 218. szak: (A JSZSZNK 32/78 sz. Hivatalos lapja): „Ha a törvény nem határoz meg rövidebb határidőt, a fél kérelmére indított eljárásban a végzést egy hónapos, illetve két hónapos határidőben kell meghozni és a félnek kézbesíteni.” A peres eljárásról szóló törvény 337. szak: „Az ítéletet a meghozatalának napjától számított 8 napon belül kell írásban megfogalmazni”.
- ²¹ Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának 1975. január 9-én meghozott Pž. 51/84 sz. ítélete, Pravni život, Beograd, 5/85, 107 o.
- ²² Macedónia Legfelsőbb Bíróságának 1984. június 20-án meghozott Rev. 385/84 sz. határozata, Sudska praksa, Beograd, 5/85, 107 o.
- ²³ Macedónia Legfelsőbb Bíróságának 1984. október 30-án meghozott Gzz. 42/84 sz. határozata, Zbornik Zagreb, ibidem, 1088 oldal.
- ²⁴ A Szabadkai Felsőbíróság 1985. január 10-én meghozott Gzs. 148/84 sz. határozata, Bilten Vrhovnog suda Vojvodine 4/84.
- ²⁵ Kosovo Legfelsőbb Bíróságának 1982. február 4-én meghozott Gzs. 13/82 sz. határozata, Sudska praksa, Beograd 41/82, 49.
- ²⁶ A Szövetségi Bíróság 1974. szeptember 16-án meghozott Gzs. 39/74 sz. határozata, Zbirka sudskih odluka, Knjiga I., Sveska 3/76, 312.
- ²⁷ A Horvát SZK Legfelsőbb Bíróságának 1979. július 11-én meghozott Gzs. 885/79 sz. határozata, Informator, Zagreb 3524/76, 312.
- ²⁸ A Horvát SZK Legfelsőbb Bíróságának 1986. április 15-én meghozott Rev. 306/86 sz. határozata, Informator, Zagreb, 3586—3587 szám. A Horvát SZK 1986. szeptember 11-én meghozott Rev. 539/86 sz. határozata, Zbornik Zagreb, ibidem 1092; Szerbia Gazdasági Felső bíróságának 1987. február 5-én meghozott Pž. 4485/84 sz. határozata, Pravni život, tematski broj 1/89, 208.

- ²⁹ Slavoljub Popović, Slavka Milodanović: *Upravno pravo*, ibidem, 558. oldal: „A szabálytalan cselekmény kétséget kizáróan szélesebb fogalom a törvénytelen cselekményhez viszonyítva. Ugyanis szabálytalan cselekménynek minősíthető az állami szerv normális és hasznos tevékenységével ellentétes magatartás (stb.)”. Lásd Ivo Borković: *Upravno pravo*, Informator, Zagreb, 100. oldal.
- ³⁰ Például Az állami közigazgatásról szóló törvény 244. szak. (Vajdaság SZAT 22/81 sz. Hivatalos lapja) „... a tevékenységét és feladatát, valamint a többi munkafeladatokat köteles figyelmesen és lelkiismeretesen ellátni”.
- ³¹ Kosovo Legfelsőbb Bíróságának 1981. október 6-án meghozott Gzs. 682/80 sz. határozata, Zbornik sudske prakse, Beograd 42/82; Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának 1990. június 13-án meghozott Rev. 442/90 sz. határozata.
- ³² Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának 1985. szeptember 25-én meghozott Rev. 502/85 sz. határozata, Sudska praksa, Beograd 1/86.
- ³³ A JSZSZK Alkotmányának 181. szak. 5. bek. A büntetőjogi eljárásról szóló törvény (JSZSZK 26/86 sz. Hivatalos lapja) 541. és 545. szakasza.
- ³⁴ Momčilo Grubač: *Naknada štete za neopravdanu osudu i neosnovano lišenje slobode u krivičnom postupku*, Parnični postupak, Knjiga o građanskom sudskom postupku, I. tom, Pravni život, Beograd, 1989. str. 106 i 107.
- ³⁵ Sefer Mededović: *Odgovornost države za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode*, Sudska praksa, Beograd, 4/87. str. 89.
- ³⁶ A JSZSZK 30/79, 53/89 sz. Hivatalos lapja
- ³⁷ Lásd M. Grubač: *Naknada štete* ... ibidem, str. 103—114, M. Petrović: *Naknada štete* ... ibidem str. 889—898.
- ³⁸ Szerbia Legfelsőbb Bíróságának Rev. 2194/81 sz. határozata: M. Petrović: *Naknada štete zbog neopravdano provedenog krivičnog postupka*, Naša zakonitost, Zagreb, 7—8/88, 896 oldal.
- ³⁹ Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának 1989. december 27-én meghozott végzése, Az Újvidéki Felsőbíróság 1989. április 28-án meghozott P. 746/89 sz. ítélete.
- ⁴⁰ Lásd a Szövetségi Bíróság, a köztársasági és tartományi legfelsőbb bíróságok és a Legfelsőbb Katonai Bíróság 1981. június 25. és 26-án meghozott, a BET 185. szak. 2. bek. alkalmazására vonatkozó 11/81 számú elvi határozatát.
- ⁴¹ A Horvát SZK Legfelsőbb Bíróságának 1986. május 7-én meghozott Rev. 476/86 sz. határozata, Pregled sudske prakse, Zagreb, 32/87, 93. oldala; Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának Gzz. 20/88, Rev. 609/88, és Rev. 4/90 sz. ítélete.
- ⁴² Vajdaság Legfelsőbb Bíróságának Gzz. 20/78 sz. és 1988. október 6-án meghozott Rev. 609/88 számú határozatai.
- ⁴³ A KET 4. szak. 2. bek. (A JSZSZK 32/78, 47/86 sz. Hivatalos lapja): „Ha az eljáró állami szerv a törvény vagy más jogszabály szerint szabad belátás alapján jogosult határozatot hozni, a végzési a jogosultság keretében és annak céljával összhangban kell meghozni.”
- ⁴⁴ Jugoszlávia Alkotmánybíróságának 1990. november 7-én meghozott, I. V. 55/1—88 sz. határozata (A JSZSZK 8,91 sz. Hivatalos lapja)

Rezime

Autor polazi od pretpostavke da je rastući broj sporova radi naknade štete prouzrokovane nezakonitim radnjama državnih organa dokaz rastuće demokratije. Daje se analiza pozitivnog jugoslovenskog zakonodavstva i identifikuju se osnove i uslovi odgovornosti države za nezakonite radnje svojih organa. Posebna je pažnja posvećena šteti prouzrokovanoj krivičnim postupkom, odnosno oduzimanjem pasoša.

Summary

The author starts from the assumption that a growing number of lawsuits for damages caused by illegal action of state authorities is a sign of growing democracy. He offers an analysis of existing legislation in Yugoslavia, and endeavors to identify the bases and preconditions of state liability for damages caused by its authorities. Special attention has been devoted to damages caused by conducting a criminal procedure, and to damages prompted by withholding of passport.